

Іван Ємець

Представництво інтересів недієздатного чи обмежено дієздатного потерпілого у кримінальному провадженні

DOI <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.12>
UDC 343.1 (477)

Іван Ємець

кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус Харківського міського нотаріального округу,
докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
м. Харків, Україна;
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9056-5346>,
e-mail: ivan.iemets@ukr.net

Представництво інтересів недієздатного чи обмежено дієздатного потерпілого у кримінальному провадженні

У статті обґрунтовано тезу, що недостатньою науковою розробкою характеризується питання представництва у кримінальному провадженні інтересів потерпілого, визнаного судом недієздатним або обмежено дієздатним. У зв'язку з цим, метою статті стало визначення специфіки представництва інтересів недієздатної та обмежено дієздатної особи, стосовно якої вчинено кримінальне правопорушення. Установлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство гарантує право на участь в кримінальному провадженні, розпочатому за фактом порушення прав недієздатної або обмежено дієздатної особи, і законного представника такої особи, і адвоката, на якого покладатиметься представництво інтересів такої особи. З'ясовано, що принципи доступу до правосуддя та рівності сторін цілком реалізовано законодавцем у контексті представництва інтересів потерпілих цієї групи. Адже, як правило, у більшості випадків їм гарантовано право звертатися за безоплатними правничими послугами до відповідних центрів та інших установ. Визначено, що таке звернення вони можуть подати самостійно, через опікуна або піклувальника. Аргументовано, що участь адвоката як представника інтересів недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого є гарантією реалізації його процесуальних інтересів, здійснення контролю за діяльністю його законного представника, а також недопущення будь-яких порушень зі сторони правоохоронних органів чи суб'єктів, які мають намір протидіяти розслідуванню. Такою сформульовано ряд інших науково обґрунтованих висновків.

Ключові слова: кримінальне провадження, потерпілий, представництво, адвокат, недієздатна особа, обмежено дієздатний, законний представник, правнича допомога.

Постановка наукової проблеми. Чинне законодавство України гарантує кожній особі право на отримання правничої допомоги, яке не може бути обмежено навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану¹. На професійному рівні надання таких послуг здійснюється адвокатурою, водночас існує певна специфіка в особливостях їх реалізації залежно від суб'єкта, інтереси якого представляються. Нашу увагу привернула проблематика надання правничої допомоги та представництва інтересів недієздатної та обмежено дієздатної особи в кримінальному провадженні, стосовно якої вчинено кримінальне правопорушення. Розгляд цієї проблематики важливий з огляду на те, що вона характеризу-

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Disclaimer

The funder had no role in the study design, data collection and analysis, decision to publish, or preparation of the manuscript.

Contributors

The author contributed solely to the intellectual discussion underlying this paper, case-law exploration, writing and editing, and accept responsibility for the content and interpretation.

Declaration of Competing Interest

The author declare that they have no conflict of interest.

¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада (ВР) України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

ється рядом складнощів і нюансів, а самі потерпілі належать до вразливої категорії осіб.

Правила адвокатської етики врегульовують етичні аспекти відносин недієздатного (обмежено, частково дієздатного) клієнта та адвоката. Відповідно до них, окреслені характеристики клієнта, тобто підтвердження в нього встановленого статусу недієздатності, обмеженої чи часткової дієздатності, в жодному разі не є підставою для невиконання або неналежного виконання адвокатом своїх професійних обов'язків. Незалежно від того, як себе поводить клієнт, чи може він приймати виважені рішення, що пов'язані зі змістом доручення, адвокат має вибудовувати з ним відносини із дотриманням Правил адвокатської етики. Лише за виключних обставин допустиме розірвання договору про надання правничих послуг.

Кількість осіб, визнаних недієздатними чи обмежено дієздатними в Україні постійно зростає. Так, за даними Центральної виборчої комісії станом на 24.02.2022 їх кількість сягала 35372 осіб, станом на 01.01.2023 за даними Мінсоцполітики — 26880, станом на 01.07.2023 відповідно до даних Нацсоцслужби — 31075, а станом на 01.10.2023 згідно з даними військових обласних адміністрацій — 34342. Щодо обмежено дієздатних, то їх кількість також коливається, залежно від джерела даних, однак протягом останніх років це відбувається в діапазоні 1300-1800 осіб².

Найчастіше окреслена категорія осіб стає потерпілою від кримінальних правопорушень, передбачених ст. 167 КК України «Зловживання опікунськими правами», а також кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я осіб. Причому вчиняють такі кримінальні правопорушення особи, наділені правом бути законними представниками потерпілих. Викладене і зумовлює вирішення низки додаткових завдань адвокатами під час представництва інтересів осіб, визнаних недієздатними або обмежено дієздатними, що здебільшого мають організаційний характер. Саме тому вважаємо за потрібне зупинитися на них більш ґрунтовно.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання представництва інтересів особи в кримінальному провадженні постійно обговорюються науковою спільнотою. Вчені вказують, що представництво потерпілого, як і підозрюваного (обвинуваченого) має стати обов'язковим, адже тоді воно є гарантією забезпечення змагальності кримінального судочинства³. Також у науковій літературі наголошують на важливості представництва інтересів потерпілого в кримінальному провадженні з огляду на те, що воно є основою правозахисної комунікації цього учасника кримінального провадження⁴.

Ґрунтовно до розробки праксеологічних засад діяльності адвоката, який представляє інтереси потерпілого, підійшли Р. Пожар⁵, О. Кучин-

Ivan Iemets

REPRESENTATION OF INCAPABLE OR LIMITED CAPABLE VICTIM IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article substantiates the thesis that insufficient scientific development characterizes the issue of representation in criminal proceedings of the interests of the victim, recognized by the court as incapable or partially capable. In this regard, the purpose of the article was to determine the specifics of representing the interests of an incapacitated and limited capable person in respect of whom a criminal offense was committed. It is established that the current criminal procedural legislation guarantees the right to participate in criminal proceedings initiated on the fact of violation of the rights of an incapacitated or limited capable person, and the legal representative of such a person, and a lawyer who will be entrusted with representing the interests of such a person. It is found that the principles of access to justice and equality of parties are fully implemented by the legislator in the context of representing the interests of victims of this group. After all, as a rule, in most cases they are guaranteed the right to apply for free legal services to the relevant centers and other institutions. It is determined that they can submit such an appeal independently, through a guardian or guardian. It is argued that the participation of a lawyer as a representative of the interests of an incapacitated or partially capable victim is a guarantee of the realization of his procedural interests, control over the activities of his legal representative, as well as the prevention of any violations by law enforcement agencies or entities that intend to counteract the investigation. This formulated a number of other scientifically based conclusions.

Keywords: criminal proceedings, victim, representation, lawyer, incapacitated person, limited capacity, legal representative, legal assistance.

² Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо стану додержання соціальних та економічних прав повнолітніх осіб, які потребують опіки та піклування, в умовах дії правового режиму воєнного стану. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf>

³ Маринич А. П. Обов'язкове представництво як гарантія забезпечення змагальності кримінального судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Т. 2. Вип. 48. С. 124-127. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34433>

⁴ Мудрак І. В. Регламентування та забезпечення права потерпілого на представництво — основа правозахисної комунікації потерпілого в кримінальному провадженні. *Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 256-260.*

⁵ Пожар Р. Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2006. 20 с.

**VERTRETUNG DES
UNFÄHIGEN ODER
EINGESCHRÄNKTEN FÄHIGEN
OPFERS IN STRAFVERFAHREN**

Der Beitrag begründet die These, dass die wissenschaftliche Entwicklung die Vertretung des Opfers in einem Strafverfahren als unzureichend oder teilweise unfähig anerkennt. In diesem Zusammenhang war der Zweck des Artikels, die Besonderheiten der Vertretung der Interessen einer unfähigen und beschränkt befähigten Person zu bestimmen, in Bezug auf die eine strafbare Handlung begangen wurde. Es ist erwiesen, dass das geltende Strafprozessrecht das Recht garantiert, an einem Strafverfahren teilzunehmen, das aufgrund einer Verletzung der Rechte einer unfähigen oder eingeschränkten Person eingeleitet wurde, und den gesetzlichen Vertreter dieser Person, und einem Rechtsanwalt, der mit der Vertretung der Interessen einer solchen Person betraut wird. Es wird festgestellt, dass die Grundsätze des Zugangs zur Justiz und der Gleichheit der Parteien vom Gesetzgeber im Rahmen der Vertretung der Interessen der Opfer dieser Gruppe vollständig umgesetzt werden. Schließlich ist ihnen in den meisten Fällen das Recht garantiert, sich bei den zuständigen Zentren und anderen Institutionen um kostenlose juristische Dienstleistungen zu bewerben. Es wird festgelegt, dass sie eine solche Beschwerde unabhängig, durch einen Vormund oder Vormund einreichen können. Es wird argumentiert, dass die Teilnahme eines Anwalts als Vertreter der Interessen eines unfähigen oder teilweise handlungsfähigen Opfers eine Garantie für die Verwirklichung seiner prozessualen Interessen, Kontrolle über die Tätigkeiten seines gesetzlichen Vertreters ist, sowie die Verhinderung von Verstößen durch Strafverfolgungsbehörden oder Einrichtungen, die beabsichtigen, der Untersuchung entgegenzuwirken. Daraus wurden eine Reihe weiterer wissenschaftlich fundierter Schlussfolgerungen formuliert.

Schlagwörter: Strafverfahren, Opfer, Vertretung, Rechtsanwalt, Arbeitsunfähiges, eingeschränkte Handlungsfähigkeit, Rechtsbeistand, Rechtsbeistand.

ська і Ю. Циганюк⁶, Н. Рогатинська⁷, В. Канюка та Р. Олійничук⁸ та ін. При цьому проблеми представництва інтересів недієздатних або обмежено чи частково дієздатних потерпілих досліджують вчені епізодично. Їм присвячено роботи В. Машика⁹, Д. Мазурка¹⁰. З огляду на відсутність належної теоретичної розробки цієї проблематики, вважаємо за потрібне зупинитися на цьому питанні.

Мета статті — визначити специфіку представництва інтересів недієздатної та обмежено дієздатної особи, стосовно якої вчинено кримінальне правопорушення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сучасною доктриною кримінального процесуального права визначено, що участь в процесуальній дії, котра проводиться за участю потерпілого, визнаного недієздатним або обмежено дієздатним, обов'язково бере його законний представник¹¹.

Дієздатність особи передбачає можливість усвідомлювати значення скоюваних нею дій, а також здатність керування ними. За загальним правилом кожна особа визнається дієздатною, доки факт її недієздатності чи обмеженої дієздатності не буде засвідчено в судовому порядку. Єдиним фактичним критерієм для визнання особи недієздатною, є наявність у неї хронічного, стійкого психічного розладу, через який вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, а юридичним критерієм, що засвідчує недієздатність особи є відповідне рішення суду¹².

Проведений нами аналіз матеріалів судової практики засвідчує, що недієздатні та обмежено дієздатні особи є вразливими особами, адже вони не завжди можуть усвідомлювати характер і значення вчинених стосовно них дій. Ба більше, досить часто останні впродовж тривалого часу перебувають на лікуванні у психіатричних закладах, пацієнтами яких є такі ж самі особи, тобто які в більшості випадків не усвідомлюють значення і характер скоюваних дій, є агресивними тощо. Так, наприклад, подібна ситуація мала місце у справі, що розглядалася Ріпкинським районним судом Чернігівської області за фактом заподіяння легких тілесних ушкоджень недієздатній потерпілій. Відповідно до встановлених обставин справи обвинувачена, знаходячись у приміщенні комунального закладу «Замглайський психоневрологічний інтернат», діючи умисно, з мотивів раптово виниклих особистих неприязних відносин, з метою спричинення тілесних ушкоджень, нанесла потерпілій не менше одного удару кулаком в область голови, чим спричинила потерпілій тілесні ушкодження у вигляді субкон'юнктивального крововиливу, параорбітальної гематоми лівого ока, які відносяться до категорії легких тілесних

⁶ Кучинська О. П., Циганюк Ю. В. Щодо окремих питань удосконалення правового регулювання участі захисника у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 344-347. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/85

⁷ Рогатинська Н. Процесуальні особливості інституту представництва у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4 (32). С. 174-179. DOI: 10.35774/app2022.04.174.

⁸ Канюка В. Є., Олійничук Р. П. Загальна характеристика представництва у кримінальному провадженні: поняття та види. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 178-182. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-178-182.

⁹ Машика В. Представництво неповнолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб у кримінальному провадженні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. №1-2. С. 30-35.

¹⁰ Мазурок Д. І. Право на доступ до суду недієздатних осіб: методичні рекомендації для адвокатів. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2016. 28 с.

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада (ВР) України: офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>

¹² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада (ВР) України: офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

Ivan Iemets

**PRZEDSTAWICIEL OBRAZU
NIEZGODNEGO LUB
OGRANICZONEGO OBRAZU W
POSTĘPOWANIACH KARNYCH**

Artykuł uzasadnia tezę, że niewystarczający rozwój naukowy charakteryzuje kwestię reprezentacji w postępowaniu karnym interesów ofiary, uznanej przez sąd za niezdolną lub częściowo zdolną. W związku z tym celem tego artykułu było określenie specyfiki reprezentowania interesów osoby niezdolnej do pracy i osoby o ograniczonej zdolności, w stosunku do której popełniono przestępstwo. Ustalono, że obecnie ustawodawstwo karne procesowe gwarantuje prawo do udziału w postępowaniu karnym wszczętym w związku z naruszeniem praw osoby niezdolnej do pracy lub osoby o ograniczonej zdolności, oraz przedstawiciel prawny takiej osoby oraz prawnik, któremu powierzono reprezentowanie interesów takiej osoby. Stwierdzono, że prawodawca w pełni wdraża zasady dostępu do wymiaru sprawiedliwości i równości stron w kontekście reprezentowania interesów ofiar tej grupy. W końcu z reguły w większości przypadków gwarantuje się im prawo do ubiegania się o bezpłatne usługi prawne w odpowiednich ośrodkach i innych instytucjach. Ustalono, że mogą złożyć takie odwołanie niezależnie, za pośrednictwem opiekuna lub opiekuna. Twierdzi się, że udział prawnika jako przedstawiciela interesów ofiary niezdolnej do pracy lub częściowo zdolnej jest gwarancją realizacji jego interesów proceduralnych, kontrola działań jego przedstawiciela prawnego, a także zapobieganie wszelkim naruszeniom przez organy ścigania lub podmioty, które zamierzają przeciwdziałać dochodzeniu. Sformułowało to szereg innych wniosków naukowych.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, ofiara, reprezentacja, prawnik, osoba niepełnosprawna, ograniczona zdolność, przedstawiciel prawny, pomoc prawna.

ушкоджень, що не спричинили короточасного розладу здоров'я чи незначної втрати працездатності¹³. Викладене є підставою для констатації того, що недієздатні та обмежено дієздатні особи належать до вразливої категорії, а ці справи слід визначати чутливими і такі, що вимагають обов'язкового врахування потерпілоорієнтованого підходу. Вважаємо, що саме адвокат, будучи професійним правником, здатний повною мірою сприяти реалізації такого принципу в кримінальному провадженні. Проте важливо зауважити, що обов'язкове залучення адвоката як представника недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено. Вчені вже давно критикують такий підхід і наголошують на необхідності запровадження принципу обов'язкового представництва інтересів недієздатних потерпілих і обмежено дієздатних потерпілих у кримінальному провадженні адвокатом¹⁴. Нам також імпонує цей підхід, адже в контексті кримінальної процесуальної діяльності складнощі можуть виникнути вже на етапі подання заяви про вчинене кримінальне правопорушення.

Недієздатні та обмежено дієздатні особи, залежно від свого стану, не завжди можуть самостійно подати заяву про вчинене стосовно них кримінальне правопорушення. Навіть попри те, що вони на момент учинення кримінального правопорушення перебувають поза хворобливим станом психіки, не будучи обізнаним про свої права чи навпаки — будучи заляканими опікунами, які діють всупереч їхнім інтересам, останні фактично не мають змоги звернутися до правоохоронних чи інших органів із відповідною заявою.

Щодо порядку залучення адвоката для представництва інтересів особи, визнаної недієздатною або обмежено дієздатною, то безумовно залучити в її інтересах адвоката має законний представник такої особи, тобто опікун або представник органу опіки та піклування. Не можна оминати увагою положення Закону України «Про безоплатну правничу допомогу». Відповідно до нього, «звернення про надання одного з видів правничих послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, що стосуються осіб, визнаних судом недієздатними або дієздатність яких обмежена судом, надсилаються або подаються ними особисто, їх опікунами чи піклувальниками. Особи, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, можуть звертатися за отриманням безоплатної первинної правничої допомоги особисто лише щодо питань, звернення до суду з яких їм дозволено»¹⁵. Таким чином, звернутися за правничою допомогою до центру з надання правничої допомоги особа може:

- самостійно;
- через опікунів;
- через піклувальників.

Право на безоплатну вторинну правничу допомогу, тобто і в частині здійснення представництва інтересів недієздатної особи або обмежено дієздатної особи, мають «особи, стосовно яких суд розглядає справи про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною; поновлення цивільної дієздатності недієздатних фізичних осіб та фізичних осіб, цивільна дієздатність яких обмежена,

¹³ Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 06 серпня 2021 р., у справі № 743/439/21. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98846634>

¹⁴ Гошовський М.І. Кучинська О. П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 192 с.; Абламський С. Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Панов, 2015. С. 195. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4194>; Ракіпова І. В. Теоретичні, правові та праксеологічні засади правозахисної комунікації потерпілого у кримінальному провадженні : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2023. С. 5.

¹⁵ Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від Закон 02 червня 2011 р. № 3460-VI. БД «Законодавство України». ВР України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>

Ivan Iemets

REPRÉSENTATION DE LA VICTIME INCAPABLE OU INSUFFISAMMENT CAPABLE DANS UNE PROCÉDURE PÉNALE

L'article étaye la thèse selon laquelle le développement scientifique insuffisant caractérise la question de la représentation dans les procédures pénales des intérêts de la victime, reconnue par le tribunal comme incapable ou partiellement capable. À cet égard, l'article avait pour objet de déterminer les particularités de la représentation des intérêts d'une personne inapte et incapable limitée à l'égard de laquelle une infraction criminelle a été commise. Il est établi que la législation actuelle en matière de procédure pénale garantit le droit de participer à une procédure pénale engagée pour violation des droits d'une personne inapte ou incapable, et du représentant légal de cette personne, et un avocat qui sera chargé de représenter les intérêts de cette personne. Il est constaté que les principes d'accès à la justice et d'égalité des parties sont pleinement mis en œuvre par le législateur dans le contexte de la représentation des intérêts des victimes de ce groupe. En règle générale, ils ont le droit de demander des services juridiques gratuits aux centres et autres institutions concernés. Il est déterminé qu'ils peuvent présenter un tel appel de manière indépendante, par l'intermédiaire d'un tuteur ou d'un gardien. Il est avancé que la participation d'un avocat en tant que représentant des intérêts d'une victime inapte ou partiellement capable est une garantie de la réalisation de ses intérêts procéduraux, du contrôle sur les activités de son représentant légal, ainsi que la prévention de toute violation par les organismes d'application de la loi ou des entités qui ont l'intention de contrecarrer l'enquête. Cette étude a permis de formuler un certain nombre d'autres conclusions fondées sur des données scientifiques.

Mots-clés : procédure pénale, victime, représentation, avocat, personne inapte, capacité limitée, représentant légal, assistance juridique.

Представництво інтересів недієздатного чи обмежено дієздатного потерпілого у кримінальному провадженні

звільнення від повноважень опікунів чи піклувальників таких осіб, — на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», протягом розгляду справи в суді»¹⁶. Це одна з підстав, яка прямо вказує на можливість отримання недієздатною або обмежено дієздатною особою безоплатних правничих послуг. Водночас не слід з цього приводу висловлюватися критично на адресу законодавця. Так, текстуальний аналіз положень Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» дає підстави припустити, що досліджувана нами категорія потерпілих може отримати безоплатну правничу допомогу і за іншими підставами. Перш за все слід вказати, що всім потерпілим від торгівлі людьми, домашнього насильства чи насильства за ознакою статі, від кримінальних правопорушень проти статевої свободи, а також статевої недоторканості, катування чи жорстокого поводження під час воєнних дій або збройного конфлікту гарантоване право на безоплатну правничу допомогу.

Окрім цього, майже всі недієздатні та обмежено дієздатні перебувають на утриманні держави, а тому в цих випадках актуальним стане застосування п. 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу, тобто «якщо їхній середньомісячний дохід, розрахований відповідно до методики, затвердженої Міністерством юстиції України, не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або державну соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» і «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатної особи»¹⁷.

Отже, здебільшого всі недієздатні й обмежено дієздатні гіпотетично мають право на отримання безоплатної правничої допомоги. Водночас тут слід зауважити про те, що вони можуть бути не обізнаними з цього приводу. Тому вважаємо, що органи досудового розслідування мають займати тут активно позицію і за умови з'ясування особливостей потерпілих, звертати їх увагу, а також їхніх законних представників на таке право. Урешті-решт сторона обвинувачення зобов'язана за умови залучення особи як потерпілої до кримінального провадження, роз'яснювати їй права й обов'язки, зумовлені її статусом.

Під час досудового розслідування діяльність адвоката, залученого як представника недієздатного чи обмежено дієздатного потерпілого, полягає у реалізації процесуального інтересу особи, яку він представляє. Це і забезпечення належних умов при проведенні процесуальних дій, контроль за дотриманням процесуальних строків, ініціювання проведення додаткових або за потреби повторних слідчих (розшукових) дій, складання заяв, клопотань, а також скарг і подання їх на розгляд уповноваженому суб'єкту.

Окремі аспекти діяльності залученого адвоката полягають у тому, що він має надавати об'єктивну оцінку діям законного представника потерпілого. Це зумовлено тим, що як ми вже вказували, вони інколи діють всупереч їх інтересів через власну причетність до кримінально протиправної діяльності або на підставі особистих антисоціальних мотивів. Вважаємо, що за таких підстав адвокатом може бути ініційовано процедури заміни законного представника недієздатного потерпілого або обмежено дієздатного потерпілого. Вказані обставини, як слушно вка-

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

зують у спеціальній літературі, можуть існувати у разі недотримання обов'язків представника щодо відстоювання інтересів учасника провадження¹⁸.

У позитивному аспекті слід відмітити те, що ч. 3 ст. 128 КПК України передбачено можливість подання цивільного позову прокурором в інтересах недієздатних та обмежено дієздатних осіб¹⁹. Водночас в контексті діяльності адвоката вважаємо за потрібне наголосити, що саме він має забезпечити реалізацію права потерпілого на відшкодування завданої йому кримінальним правопорушенням шкоди, адже незрозуміло як необхідно буде виходити з ситуації, якщо прокурор відмовиться від підтримання державного обвинувачення, зокрема, у справах у формі приватного обвинувачення.

Висновки. Чинне кримінальне процесуальне законодавство гарантує право на участь в кримінальному провадженні, розпочатому за фактом порушення прав недієздатної або обмежено дієздатної особи, і законного представника такої особи, і адвоката, залученого для компетентного представництва інтересів такої особи. Принципи доступу до правосуддя та рівності сторін гарантують недієздатній або обмежено дієздатній особі, за наявності ряду додаткових умов, звертатися за безоплатними правничими послугами. Таке звернення вони можуть подати самостійно, через опікуна чи піклувальника. Участь адвоката як представника інтересів недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого є гарантією реалізації його процесуальних інтересів, здійснення контролю за діяльністю його законного представника, а також недопущення будь-яких порушень зі сторони правоохоронних органів чи суб'єктів, які мають намір протидіяти розслідуванню.

Попри наявність низки гарантій, котрі мають сприяти реалізації процесуального інтересу недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого у кримінальному провадженні, окремі питання досі залишаються невирішеними. Це, зокрема, процедура заміни законного представника такої особи, виконання стороною обвинувачення обов'язку щодо розширеного тлумачення прав потерпілого та його законного представника, процедура припинення участі в судовому розгляді недієздатної особи, поведінка якої унеможливає подальше слухання справи. Вважаємо, що ці проблеми мають бути покладені в основу подальших наукових досліджень.

References

- Ablamskyi, S. Ye. (2015). *Zakhyst prav i zakonnykh interesiv poterpiloho u kryminalnomu provadzhenni: monohrafiia*. Kharkiv : Panov. 240 s. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4194>. [in Ukrainian].
- Vyrok Ripkynskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti vid 06 serpnia 2021 r., u spravi № 743/439/21. Yedynyi derzhavnyi reistr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98846634>. [in Ukrainian].
- Hlynska, N. V. (2023). *Poterpiloorientovanyi pidkhid pry zdiisnenni kryminalnoho provadzhennia u spravakh pro voienni zlochyny: okremi aspekty yakosti zakonu ta potreb praktyky*. Ukraina — YeS: pytannia harmonizatsii kryminalnoho ta kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva: materialy kruhloho stolu (m. Lviv, 22 chervnia 2023 roku) / upor. I. V. Hloviuk, N. R. Lashchuk. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. S. 70-76. [in Ukrainian].
- Hoshovskyi, M. I. Kuchynska, O. P. (1998). *Poterpilyi u kryminalnomu protsesi Ukrainy*. Kyiv : Yurinkom Inter. 192 s. [in Ukrainian].
- Kaniuka, V. Ye., Oliynchuk, R. P. (2023). *Zahalna kharakterystyka predstavnytstva u kryminalnomu provadzhenni: poniattia*

¹⁸ Машпика В. Представництво неповнолітніх, недієздатних та обмежено дієздатних осіб у кримінальному провадженні. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. №1-2. С. 35.

¹⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада (ВР) України: офіційний сайт. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>

- ta vyd. *Naukovi zapysky*. Serii: Pravo. № 14. S. 178-182. DOI: 10.36550/2522-9230-2023-14-178-182. [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. Verkhovna Rada (VR) Ukrainy: ofitsiinyi sait. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>. [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. Verkhovna Rada (VR) Ukrainy: ofitsiinyi sait. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17>. [in Ukrainian].
- Kuchynska, O. P., Tsyhaniuk, Yu. V. (2023). Shchodo okremykh pytan udoskonalennia pravovoho rehuliuвання uchasti zakhysnyka u kryminalnomu provadzhenni. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 5. S. 344-347. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-5/85. [in Ukrainian].
- Mazurok, D. I. (2016). Pravo na dostup do sudu nedієdatnykh osib: metodychni rekomendatsii dlia advokativ. Kyiv : Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny. 28 s. [in Ukrainian].
- Marynych, A. P. (2018). Oboviazkove predstavnytstvo yak harantiia zabezpechennia zmahalnosti kryminalnoho sudochynstva. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. T. 2. Vyp. 48. S. 124-127. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/34433>. [in Ukrainian].
- Mashyka, V. (2020). Predstavnytstvo nepovnolitnykh, nedієdatnykh ta obmezhenno дієdatnykh osib u kryminalnomu provadzhenni. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*. №1-2. S. 30-35. [in Ukrainian].
- Mudrak, I. V. (2020). Rehlamentuvannya ta zabezpechennia prava poterpiloho na predstavnytstvo – osnova pravozakhysnoi komunikatsii poterpiloho v kryminalnomu provadzhenni. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy*: u 3 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 15 trav. 2020 r.) / vidp. red. M. R. Arakelian. Odesa : Helvetyka. T. 3. S. 256-260. [in Ukrainian].
- Pozhar, R. H. (2006). Instytut predstavnytstva v kryminalnomu sudochynstvi : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa. 20 s. [in Ukrainian].
- Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid Zakon 02 chervnia 2011 r. № 3460-VI. BD «Zakonodavstvo Ukrainy». VR Ukrainy. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. [in Ukrainian].
- Rakipova, I. V. (2023). Teoretychni, pravovi ta prakseolohichni zasady pravozakhysnoi komunikatsii poterpiloho u kryminalnomu provadzhenni : dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.09. Odesa. 544 s. [in Ukrainian].
- Rohatynska, N. (2022). Protseualni osoblyvosti instytutu predstavnytstva u kryminalnomu provadzhenni. *Aktualni problemy pravoznavstva*. № 4 (32). S. 174-179. DOI: 10.35774/app2022.04.174. [in Ukrainian].
- Spetsialna dopovid Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo stanu doderzhannia sotsialnykh ta ekonomichnykh prav povnolitnykh osib, yaki potrebuiut opiky ta pikluвання, v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/C%D0%BF%D0%B5%D1%86%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8CWeb.pdf>. [in Ukrainian].

Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV. Verkhovna Rada (VR) Ukrainy: ofitsiinyi sait. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. [in Ukrainian].

Received by Editorial Board: 07.12.2024

Suggested Citation:

Ємець, І. (2024). Підходи до криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти правосуддя. *Архів кримінології та судових наук*. 2 (10). 146-152. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.12>

